
ΜΙΑ ΤΑΧΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

στην Ανοιχτή Συζήτηση «Ο επιστημονικός λόγος κατα την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού», 13^ο Συνέδριο Ορολογίας, 2021
(13.11.2021)

Θ. Π. Τάσιος

1. Οι Οργανωτές αυτού του λαμπρού Συνεδρίου είχαν την ιδέα να κλείσουν τις εργασίες-του μ' ετούτην εδώ τη Συζήτηση, της οποίας ο τίτλος αποτελείται απο δύο έννοιες:
 - Επιστημονικός λόγος, αφενός, και
 - Νεοελληνικός Διαφωτισμός, αφετέρου.

Έννοιες καθεαυτές μέν πολύ γνωστές, των οποίων όμως οι σ υ ν ά ψ ε ι ς πραγματώνονται κατα τρόπον πολλαπλόν, νομίζω:

Πρώτον, επειδή ο Λόγος νοείται καί ως Γλώσσα, το αποψινό θέμα-μας μπορεί να αναλυθεί απ' τις ακόλουθες δύο γλωσσικές πλευρές.

1) Γενική γλωσσική **μορφή** λόγου, αναζητώντας δηλαδή μια βέλτιστη λύση ανάμεσα:

- στην «εννοιολογική» ακρίβεια, αφενός (άρα θα προτιμούσες μια πιό Αρχαϊζουσα μορφή, ενδεχομένως), και
- στην «επικοινωνιακότητα» αφετέρου (άρα θα προτιμούσες μια πιό Δημώδη μορφή, ενδεχομένως).

Και έχει λοιπόν παρατηρηθεί ότι ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός (παρά τις φιλολαϊκές καινοτομίες του), συνδέθηκε συχνότατα με συντηρητικές γλωσσικές μορφές. Αλλα είναι πάρα πολλές και οι απλούστερες και δημώδεις μορφές που χρησιμοποιήθηκαν απο διάφορους, όπως λ.χ. απ' τους λογίους που ακολουθούν:

- Απ' τον μαθητή του Αντώνιου Κατήφορου (1685 - 1763) Βικέντιο Δαμοδό (1700 - 1752), ο οποίος «υιοθετεί τη δημώδη γλώσσα ως μέσον διατύπωσης της φιλοσοφίας-του» (Κιτρομηλίδης, 2009, 50).
- Απ' τον Δημήτριο Καταρτζή (1730 – 1807), τον σπουδαιότερο εκπρόσωπο του πρώιμου φαναριώτικου δημοτικισμού (Κιτρομηλίδης, 2004, λ'), με το βιβλίο του «Γραμματική της Ρωμαϊκής Γλώσσας».
- Αλλά κι απ' τον Ιώσηπο Μοισιόδακα (1725 – 1800) ο οποίος, παρ' όλον ότι χρησιμοποιούσε λόγια γλώσσα, ήταν εμμόνως υπέρ του «απλού ύφους» · αντλούσε δε ορολογίαν κατευθείαν απ' την καθομιλουμένη (Κιτρομηλίδης, 2004, λα', 104). Φαίνεται άλλωστε ότι επηρέασε και τον μαθητή του Ρήγαν στη χρήση α) του απλού ύφους

(Κιτρομηλίδης, 2004, 147), αλλά και β) της υβριδικής γλώσσας, λόγιας και δημώδους (Βαλεοντής, 2021, 6).

- Τέλος δε, ενμέρει έστω, και απ' τον Νικηφόρο Θεοτόκη (1731 - 1800), ιερωμένο-Διαφωτιστή, ο οποίος ήταν «υπέρ του απλού ύφους και της εγχωρίας διαλέκτου».

Αυτή πάντως η επίσης ενδιαφέρουσα γλωσσική διεπιφάνεια του θέματος «επιστημονικός λόγος και νεοελληνικός διαφωτισμός», δέν ξέρω άν περιλαμβάνόταν ρητώσ στα αντικείμενα της αποψινής Συζήτησης.

- 2) Η κυριότερη, βέβαια, γλωσσική πλευρά του θέματός μας, αυτή που κυρίως θα αναλυθεί απόψε, είναι το **τεράστιο** πρόβλημα Ορολογίας, το οποίο έπρεπε να λύσουν οι Νεοέλληνες Διαφωτιστές, απ' τον 17^ο έως και τον 19^ο αιώνα. Δέν έχω υπόψιν-μου σχετικές στατιστικές, διαθέτομε όμως ενδείξεις οτι πρέπει να χρειάσθηκαν κάμποσες δεκάδες χιλιάδες όροι. Το μέγιστο κατόρθωμα της τότε θέσπισης νεοελληνικής ορολογίας για τις Θετικές Επιστήμες (αυτές που κατα κύριον λόγο αναπτύχθηκαν την εποχή του Διαφωτισμού), οφείλει να αναγνωρισθεί κατα την αξία-του για την Αναγέννηση της Ελλάδος – και για την νοοτροπία του λαού, και για την οικονομία της Χώρας.

Αυτά μέν περι του Επιστημονικού λόγου ως **γλωσσικού** φαινομένου.

2. Ωστόσο, το δεύτερο συνθετικό του τίτλου της αποψινής Συζήτησης (ο «Νεοελληνικός Διαφωτισμός») είναι πολύ συνδεδεμένο με τον επιστημονικό λόγο – όχι πιά με τη γλωσσική-του σημασία, αλλά με το νόημα των **επιστημών καθεαυτές**. Δηλαδή, σάν να λέμε «οι Επιστήμες και ο Διαφωτισμός». Γι' αυτό, κάνοντας ίσως κατάχρηση των προνομίων της έδρας, θα υποστήριζα οτι θα άξιζε τον κόπο να ακουσθεί και ένας (βραχύτατος έστω) σχολιασμός και αυτής της σημασίας του Επιστημονικού Λόγου. Θα θυμίσω δε ότι, προκειμένου περι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, με τον όρο «Επιστήμη» **δέν** νοούνταν συνήθως οι ονομαζόμενες «θεωρητικές» ή ακόμη και «πνευματικές» (geistig) επιστήμες, όπως η Γραμματική, η Ρητορική, η Νομική (για να μην 'πώ και η Θεολογία). Διοτι σε μια τέτοια περίπτωση θα βρισκόμασταν μάλλον έξω της ιδιοσυστασίας του Διαφωτισμού. Άς σημειωθεί μάλιστα οτι ο Γρηγόριος ο Ε' είχε στα (1819) χαρακτηρίσει «τας αλγέβρας, τα τριγωνοτετράγωνα, τας δυνάμεις και έλξεις και βαρύτητας», **τερατώδη** αντικείμενα. Κατανοητή άποψη, αφού ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός είχε όντως έγκαιρα στραφεί προς τις Θετικές Επιστήμες. Πράγματι:

- Ο Κορυδαλλεύς διδάσκει στην Αθήνα (ήδη απ' το 1615 και 1645) Αστρονομία και Γεωγραφία.
- Ο Ανθρακίτης (στα 1749) δημοσιεύει στη Βενετία την «Οδόν Μαθηματικής» – βιβλίο που το κάψαν άλλωστε δημοσίως στην Κωνσταντινούπολη.
- Ο Δαμοδός (άς πούμε γύρω στα 1740) μιλούσε για «επιστήμην πρακτικήν και για ορθόν λόγον».

- Ακόμα και ο Ευγένιος Βούλγαρις (άς πούμε γύρω στα 1770) θα συγγράφει «Λογικήν», «Μαθηματικά» και «Φυσικήν».
- Ο Νικηφόρος Θεοτόκης (στα 1776) εκδίδει στη Λειψία τα «Στοιχεία Φυσικής» – αλλά είχε συγγράψει και «Μαθηματικά» και «Γεωγραφία».
- Ο Βενιαμίν ο Λέσβιος, με ζέση «κατά της ρητορικής και ποιητικής επιπολαιότητας», όπως λέει, τυπώνει στη Βιέννη στα 1818 την «Αριθμητική» του.
- Ο δέ Ρήγας, είχε ήδη εκδώσει στη Βιέννη, στα 1790, το «Φυσικής Απάνθισμα» – κι έχει μεγάλη σημασία το γεγονός ότι **αυτό** το βιβλίο το θεωρεί «συνδρομήν δια να αναλάβη το πεπρωκός των Ελλήνων Γένος». Τη Φυσική θεωρεί συνδρομήν – όχι μια Γραμματική...

Αυτή λοιπόν ήταν μια απ' τις χαρακτηριστικές πλευρές του Νεοελληνικού Διαφωτισμού – κι είναι πολύ κρίμα που ο Γρηγόριος ο Ε΄ είχε ίσως αναγκασθεί να αποφανθεί (το 1819 πάλι) ότι είναι «επωφελεστέρα και αναγκαιότερα τω Γένει η παράδοσις των Γραμματικών, απο την διδασκαλίαν των μαθηματικών και των επιστημονικών». Ευτυχώς όμως, η Εθνεγερσία είχε προετοιμασθεί καί με μια ευρύτερη απελευθέρωση της νοοτροπίας πάρα πολλών Ελλήνων μέσω των Επιστημών (Τάσιος, 2021, 25).

Ζητώ πάντως συγγνώμην που αναφέρθηκα καί σ' αυτήν την εξωγλωσσική πλευρά του διπλού «Επιστημονικός λόγος και Νεοελληνικός Διαφωτισμός» · ενώ **τώρα** ήρθε η ώρα να απολαύσομε τις εξαιρετικές αναλύσεις που αφορούν τις **κυρίως γλωσσικές** πλευρές του θέματός μας, όπως έγιναν απ' τις διακεκριμένες και τους διακεκριμένους Ειδικούς που ακολουθούν.

Παραπομπές

Βαλεοντής, Κ.: «Γλώσσα και Ορολογία στο βιβλίο «Φυσικής απάνθισμα» του Ρήγα Φεραίου», 13^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» (Ανοικτή Συζήτηση, 13.11.2021)

Κιτρομηλίδης, Π.: «Ιώσηπος Μοισιόδαξ», ΜΙΕΤ, 2004.

Κιτρομηλίδης, Π.: «Νεοελληνικός Διαφωτισμός», ΜΙΕΤ, 2009.

Τάσιος, Θ.Π.: «Εθνεγερσία – Το πνεύμα και το αίμα», Άτων, 2021.